

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Dobra
Szkoła**

Szkoła podstawowa
**Wychowanie do życia
w rodzinie**

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

Szkoła podstawowa
Wychowanie do życia
w rodzinie

Spis treści

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej	5
Podstawa programowa przedmiotu <i>wychowanie do życia w rodzinie</i>	10
Komentarz do podstawy programowej przedmiotu <i>wychowanie do życia w rodzinie</i> – Ministerstwo Edukacji Narodowej Departament Podręczników, Programów i Innowacji	15
Ogólne założenia zmian	15
Porównanie poprzedniej i obecnej podstawy programowej oraz uzasadnienie zmian	19
Zalecane warunki i sposób realizacji	22

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej

Kształcenie w szkole podstawowej stanowi fundament wykształcenia. Zadaniem szkoły jest łagodne wprowadzenie dziecka w świat wiedzy, przygotowanie do wykonywania obowiązków ucznia oraz wdrażanie do samorozwoju. Szkoła zapewnia bezpieczne warunki oraz przyjazną atmosferę do nauki, uwzględniając indywidualne możliwości i potrzeby edukacyjne ucznia. Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia.

Kształcenie w szkole podstawowej trwa osiem lat i jest podzielone na dwa etapy edukacyjne:

- 1) I etap edukacyjny obejmujący klasy I–III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna;
- 2) II etap edukacyjny obejmujący klasy IV–VIII szkoły podstawowej.

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

- 1) wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);
- 2) wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;
- 3) formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób;
- 4) rozwijanie kompetencji takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;
- 5) rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;
- 6) ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;
- 7) rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;
- 8) wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;
- 9) wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji;
- 10) wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;
- 11) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;
- 12) zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy;
- 13) ukierunkowanie ucznia ku wartościom.

Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to:

- 1) sprawne komunikowanie się w języku polskim oraz w językach obcych nowożytnych;
- 2) sprawne wykorzystywanie narzędzi matematyki w życiu codziennym, a także kształcenie myślenia matematycznego;

- 3) poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł;
- 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
- 5) rozwiązywanie problemów, również z wykorzystaniem technik mediacyjnych;
- 6) praca w zespole i społeczna aktywność;
- 7) aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa na każdym przedmiocie kształtuje kompetencje językowe uczniów oraz dba o wyposażenie uczniów w wiadomości i umiejętności umożliwiające komunikowanie się w języku polskim w sposób poprawny i zrozumiały.

Ważnym zadaniem szkoły jest kształcenie w zakresie porozumiewania się w językach obcych nowożytnych. W klasach I–VI szkoły podstawowej uczniowie uczą się jednego języka obcego nowożytnego, natomiast w klasach VII i VIII – dwóch języków obcych nowożytnych. Od klasy VII uczniowie mogą także realizować nauczanie dwujęzyczne, jeżeli szkoła zorganizuje taką formę kształcenia.

Zadaniem szkoły podstawowej jest wprowadzenie uczniów w świat literatury, ugruntowanie ich zainteresowań czytelniczych oraz wyposażenie w kompetencje czytelnicze potrzebne do krytycznego odbioru utworów literackich i innych tekstów kultury. Szkoła podejmuje działania mające na celu rozbudzenie u uczniów zamiłowania do czytania oraz działania sprzyjające zwiększeniu aktywności czytelniczej uczniów, kształtuje postawę dojrzałego i odpowiedzialnego czytelnika, przygotowanego do otwartego dialogu z dziełem literackim. W procesie kształcenia i wychowania wskazuje rolę biblioteki (szkolnej, publicznej, naukowej i in.) oraz zachęca do podejmowania indywidualnych prób twórczych.

Wysokie kompetencje czytelnicze wpływają na sukces uczniów w szkole, a w późniejszym życiu pozwalają pokonywać uczniom ograniczenia i trudności związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym.

Czytanie jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, to jedna z najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w procesie kształcenia.

Dzieci, które dużo czytają, mają bogaty zasób słownictwa, z łatwością nazywają swoje uczucia i wchodzą w relacje z rówieśnikami, rzadziej sprawiają kłopoty wychowawcze, mając lepiej rozwiniętą wyobraźnię umożliwiającą obiektywne spojrzenie na zachowania własne i innych, w konsekwencji lepiej radzą sobie z obowiązkami szkolnymi, a także funkcjonowaniem w społeczności szkolnej.

Ważne jest, aby zainteresować ucznia czytaniem na poziomie szkoły podstawowej. Uczeń powinien mieć zapewniony kontakt z książką np. przez udział w zajęciach, na których czytane są na głos przez nauczycieli fragmenty lektur lub udział w zajęciach prowadzonych w bibliotece szkolnej. W ten sposób rozwijane są kompetencje czytelnicze, które ukształtują nawyk czytania książek również w dorosłym życiu.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Szkoła ma również przygotowywać ich do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiągnięcie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Ważną rolę w kształceniu i wychowaniu uczniów w szkole podstawowej odgrywa edukacja zdrowotna. Zadaniem szkoły jest kształtowanie postaw prozdrowotnych uczniów, w tym wdrożenie ich do zachowań higienicznych, bezpiecznych dla zdrowia własnego i innych osób, a ponadto ugruntowanie wiedzy z zakresu prawidłowego odżywiania się, korzyści płynących z aktywności fizycznej, a także stosowania profilaktyki.

Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie dzieci i młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, w tym upowszechnia wiedzę o zasadach zrównoważonego rozwoju, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do wyboru kierunku kształcenia i zawodu. Szkoła prowadzi zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych takich jak komunikacja i współpraca w grupie,

w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu wspomnianych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Metoda projektu zakłada znaczną samodzielność i odpowiedzialność uczestników, co stwarza uczniom warunki do indywidualnego kierowania procesem uczenia się. Wspiera integrację zespołu klasowego, w którym uczniowie, dzięki pracy w grupie, uczą się rozwiązywania problemów, aktywnego słuchania, skutecznego komunikowania się, a także wzmacniają poczucie własnej wartości. Metoda projektu wdraża uczniów do planowania oraz organizowania pracy, a także dokonywania samooceny. Projekty swoim zakresem mogą obejmować jeden lub więcej przedmiotów. Pozwalają na współdziałanie szkoły ze środowiskiem lokalnym oraz na zaangażowanie rodziców uczniów.

Projekty mogą być wykonywane indywidualnie lub zespołowo. Uczniowie podczas pracy nad projektami powinni mieć zapewnioną pomoc nauczyciela – opiekuna. Nauczyciele korzystający z metody projektu mogą indywidualizować techniki pracy, różnicując wymagania.

Wyboru treści podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, które będą realizowane metodą projektu, może dokonywać nauczyciel samodzielnie lub w porozumieniu z uczniami.

Projekt, w zależności od potrzeb, może być realizowany np. przez tydzień, miesiąc, semestr lub być działaniem całorocznym. W organizacji pracy szkoły można uwzględnić również takie rozwiązanie, które zakłada, że w określonym czasie w szkole nie są prowadzone zajęcia z podziałem na poszczególne lekcje, lecz są one realizowane metodą projektu.

Przy realizacji projektu wskazane jest wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole podstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji¹.

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2016 r., poz. 64, z późn. zm.).

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W szkole podstawowej na I etapie edukacyjnym, obejmującym klasy I–III – edukacja wczesnoszkolna, edukacja realizowana jest w formie kształcenia zintegrowanego. Na II etapie edukacyjnym, obejmującym klasy IV–VIII, realizowane następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) drugi język obcy nowożytny;
- 4) muzyka;
- 5) plastyka;
- 6) historia;
- 7) wiedza o społeczeństwie;
- 8) przyroda;
- 9) geografia;
- 10) biologia;
- 11) chemia;
- 12) fizyka;
- 13) matematyka;
- 14) informatyka;
- 15) technika;
- 16) wychowanie fizyczne;
- 17) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 18) wychowanie do życia w rodzinie²;
- 19) etyka;
- 20) język mniejszości narodowej lub etnicznej³;
- 21) język regionalny – język kaszubski³.

² Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* (Dz.U. z 1993 r. nr 17 poz. 78, z późn. zm.)

³ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2016 r., poz. 1943, z późn. zm.)

Wychowanie do życia w rodzinie

Indywidualna i społeczna wartość rodziny, zarówno w swej strukturze, jak i podejmowanych funkcjach, czyni przygotowanie do jej założenia zadaniem o wyjątkowym znaczeniu. W jego realizacji uczestniczy również szkoła mająca istotny udział w przekazywaniu wiedzy, kształtowaniu umiejętności i postaw.

Nauczyciele, realizując zajęcia z wychowania do życia w rodzinie, wspierając w tym zakresie obowiązki rodziców, powinni zmierzać do tego, aby uczniowie:

- 1) znajdowali w szkole środowisko wszechstronnego rozwoju;
- 2) mieli świadomość procesu rozwoju psychoseksualnego;
- 3) doceniali wartość rodziny i znali zadania, jakie ona pełni;
- 4) uznawali godność człowieka;
- 5) poszukiwali, odkrywali i dążyli do osiągnięcia celów życiowych i wartości ważnych dla odnalezienia własnego miejsca w rodzinie i w świecie;
- 6) uczyli się szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia społecznego;
- 7) kształtowali w sobie postawę dialogu, umiejętność słuchania innych i rozumienia ich poglądów, umieli współdziałać i współtworzyć dojrzałe więzi osobowe.

Podstawa programowa przedmiotu *wychowanie do życia w rodzinie*

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka. Wnoszenie pozytywnego wkładu w życie swojej rodziny.
- II. Okazywanie szacunku innym ludziom, docenianie ich wysiłku i pracy, przyjęcie postawy szacunku wobec siebie.
- III. Pomoc w przygotowaniu się do zrozumienia i akceptacji przemian okresu dojrzewania. Pokonywanie trudności okresu dorastania.
- IV. Kształcenie umiejętności przyjęcia integralnej wizji osoby. Wybór i urzeczywistnianie wartości służących osobowemu rozwojowi. Kierowanie własnym rozwojem, podejmowanie wysiłku samowychowawczego zgodnie z uznawanymi normami i wartościami. Poznawanie, analizowanie i wyrażanie uczuć. Rozwiązywanie problemów.
- V. Pozyskanie wiedzy na temat organizmu ludzkiego i zachodzących w nim zmian rozwojowych w okresie prenatalnym i postnatalnym oraz akceptacja własnej płciowości. Przyjęcie integralnej wizji ludzkiej seksualności. Umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby.

- VI. Uświadomienie i uzasadnienie potrzeby przygotowania do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Zorientowanie w zakresie i komponentach składowych postawy odpowiedzialnego rodzicielstwa.
- VII. Korzystanie ze środków przekazu, w tym z internetu, w sposób selektywny, umożliwiającą obronę przed ich destrukcyjnym oddziaływaniem.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Rodzina. Uczeń:

- 1) wie, co składa się na dojrzałość do małżeństwa i założenia rodziny; zna kryteria wyboru współmałżonka, motywy zawierania małżeństwa i czynniki warunkujące trwałość i powodzenie relacji małżeńskiej i rodzinnej;
- 2) rozumie, jakie miejsce zajmuje rodzina w społeczeństwie;
- 3) rozpoznaje typy struktury rodziny: rodzina wielopokoleniowa, rodzina pełna, rodzina niepełna, rodzina zrekonstruowana;
- 4) wyjaśnia miejsce dziecka w rodzinie i jej rolę dla niego: w fazie prenatalnej, podczas narodzin, w fazie niemowlęcej, wczesnodziecięcej, przedpokwitaniowej, dojrzewania, młodości, wieku średniego, wieku późnego;
- 5) potrafi komunikować swoje uczucia i budować prawidłowe relacje rodzinne;
- 6) wie, jak okazać szacunek rodzeństwu, rodzicom i dziadkom oraz docenić ich wkład w życie rodzinne; potrafi wymienić za co i w jaki sposób można wyrazić im wdzięczność;
- 7) rozumie na czym polega odpowiedzialność wszystkich członków za atmosferę panującą w rodzinie; wie jak komunikować uczucia, wyrażać pamięć, składać życzenia z okazji ważnych rocznic rodzinnych, imienin, urodzin, Dni Matki, Ojca, Babci i Dziadka, być uprzejmym i uczynnym każdego dnia;
- 8) zna i rozumie funkcje rodziny, np. prokreacyjną, opiekuńczą, wychowawczą oraz ich znaczenie na poszczególnych etapach rozwoju człowieka;
- 9) wyjaśnia czego dotyczy i w czym przejawia się rodzinne wychowanie do miłości, prawdy, uczciwości, wychowanie patriotyczne, religijne, moralne;
- 10) przyswaja wartości i tradycje ważne w rodzinie, w tym wspólne świętowanie, organizacja i przeżywanie wolnego czasu;
- 11) zauważa i docenia formacyjną rolę rodziny: w zakresie przekazywania wiedzy (o życiu, człowieku, świecie, relacjach międzyludzkich), kształtowania postaw, ćwiczenia umiejętności, tworzenia hierarchii wartości, uczenia norm i zgodnych z nimi zachowań;
- 12) zna i stosuje zasady *savoir vivre* zarówno wobec gości, jak i najbliższych członków rodziny;
- 13) wie, na czym polega instytucjonalna pomoc rodzinie w sytuacji: choroby, uzależnienia, ubóstwa, bezrobocia, zachowań ryzykownych, problemów pedagogicznych, psychologicznych, prawnych.

II. Dojrzewanie. Uczeń:

- 1) rozpoznaje zmiany fizyczne i psychiczne; zauważa i akceptuje zróżnicowane, indywidualne tempo rozwoju;
- 2) zna kryteria dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej;

- 3) rozumie, czym jest cielesność, płciowość, seksualność;
- 4) wskazuje różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców;
- 5) wyjaśnia, na czym polega identyfikacja z własną płcią;
- 6) zna zagrożenia okresu dojrzewania, takie jak: uzależnienia chemiczne i behawioralne, presja seksualna, pornografia, cyberseks, prostytutka nieletnich; potrafi wymienić sposoby profilaktyki i przeciwdziałania;
- 7) omawia problemy wieku młodzieńczego i sposoby radzenia sobie z nimi;
- 8) rozumie, jak budowane są relacje międzyosobowe, wyjaśnia ich znaczenie w rozwoju społeczno-emocjonalnym; potrafi przedstawić istotę: koleżeństwa i przyjaźni, sympatii młodzieńczych, pierwszych fascynacji, zakochania, miłości; zwraca uwagę na potrzebę i wartość wzajemnego szacunku, udzielania pomocy, empatii i współpracy;
- 9) uczestniczy w podziale obowiązków; korzysta z pomocy innych i sam jej udziela; potrafi dzielić czas pomiędzy pracę i rekreację; wie jak tworzyć atmosferę świętowania;
- 10) przedstawia rolę autorytetów w życiu człowieka, wymienia osoby uznane za autorytety przez innych i siebie.

III. Seksualność człowieka. Uczeń:

- 1) określa pojęcia związane z seksualnością: męskość, kobiecość, komplementarność, miłość, wartość, małżeństwo, rodzicielstwo, odpowiedzialność; wyjaśnia na czym polega i czego dotyczy integracja seksualna;
- 2) rozumie znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi;
- 3) określa główne funkcje płciowości, takie jak: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo, a także wzajemna pomoc i uzupełnianie, integralna i komplementarna współpraca płci;
- 4) rozumie, na czym polega prawo człowieka do intymności i ochrona tego prawa;
- 5) wyjaśnia, na czym polega odpowiedzialność mężczyzny i kobiety za sferę seksualną i prokreację;
- 6) charakteryzuje związek istniejący pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; omawia problemy związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej;
- 7) potrafi wymienić argumenty biomedyczne, psychologiczne, społeczne i moralne za inicjacją seksualną w małżeństwie;
- 8) przedstawia przyczyny, skutki i profilaktykę przedwczesnej inicjacji seksualnej;
- 9) zna choroby przenoszone drogą płciową; rozumie ich specyfikę, rozwój i objawy; wie, jakie są drogi przenoszenia zakażenia; zna zasady profilaktyki;
- 10) potrafi wymienić różnice pomiędzy edukacją a wychowaniem seksualnym;
- 11) potrafi scharakteryzować i ocenić różne odniesienia do seksualności: permisywne, relatywne i normatywne;
- 12) rozumie wartość trwałości małżeństwa dla dobra rodziny.

IV. Życie jako fundamentalna wartość. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co to znaczy, że życie jest wartością;
- 2) rozumie, na czym polega planowanie dzietności rodziny; wie, jakie aspekty należy uwzględnić przy podejmowaniu decyzji prokreacyjnych;

- 3) zna zasady przygotowania kobiet i mężczyzn na poczęcie dziecka oraz rozumie, czym jest odpowiedzialne rodzicielstwo;
- 4) wyraża postawę szacunku i troski wobec życia i zdrowia człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci;
- 5) zna fazy psychofizycznego rozwoju człowieka w okresie prenatalnym i postnatalnym; orientuje się w czynnikach wspomagających i zaburzających jego psychiczny, fizyczny, duchowy i społeczny rozwój;
- 6) rozumie, czym jest opieka prekonceptyjna i prenatalna uwzględniająca zdrowie ojca, matki i dziecka, formy prewencji, profilaktyki i terapii;
- 7) ma szacunek dla ludzkiego ciała; zna podstawy higieny; troszczy się o zdrowie: właściwe odżywianie, odpowiedni strój, sen i aktywność fizyczną;
- 8) pozytywnie odnosi się do osób z niepełnosprawnością, widząc w nich wartościowych partnerów w koleżeństwie, przyjaźni, miłości i rodzinie;
- 9) wyraża troskę o osoby chore i umierające; zachowuje pamięć o zmarłych, współtowarzyszy bliskim w przeżywaniu żałoby.

V. Płodność. Uczeń:

- 1) wie, że płodność jest wspólną sprawą kobiety i mężczyzny;
- 2) potrafi przedstawić fizjologię płodności i wymienić hormony warunkujące płodność kobiet i mężczyzn;
- 3) zna metody rozpoznawania płodności, ich przydatność w planowaniu rodziny i diagnostyce zaburzeń;
- 4) przedstawia problem niepłodności; określa jej rodzaje, przyczyny, skutki; wyjaśnia na czym polega profilaktyka i leczenie;
- 5) definiuje pojęcie antykoncepcji i wymienia jej rodzaje, dokonuje oceny stosowania poszczególnych środków antykoncepcyjnych w aspekcie medycznym, psychologicznym, ekologicznym, ekonomicznym, społecznym i moralnym;
- 6) zna różnice między antykoncepcją a naturalnym planowaniem rodziny, zapłodnieniem in vitro a naprotechnologią;
- 7) rozumie, czym jest ciąża i poród oraz jak powinno wyglądać przyjęcie dziecka jako nowego członka rodziny;
- 8) potrafi wyjaśnić rolę i zadania szkół rodzenia oraz wartość naturalnego karmienia;
- 9) wie, jak istotne znaczenie, zarówno w aspekcie medycznym, psychologicznym, jak i społecznym ma gotowość członków rodziny na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością;
- 10) rozumie sytuację rodzin mających trudności z poczęciem dziecka i doświadczających śmierci dziecka przed narodzeniem;
- 11) wie czym jest adopcja i rodzina zastępcza oraz jakie jest ich znaczenie dla dzieci, rodziców i społeczeństwa.

VI. Postawy. Uczeń:

- 1) potrafi wymienić i uzasadnić normy chroniące życie małżeńskie i rodzinne oraz sprzeciwić się naciskom skłaniającym do ich łamania;
- 2) wie, że aktywność seksualna, jak każde zachowanie człowieka podlega odpowiedzialności moralnej;

- 3) radzi sobie w sytuacji konfliktu, presji grupy, stresu;
- 4) zna i stosuje zasady *savoir-vivre`u* w różnych sytuacjach społecznych;
- 5) rozumie zasady komunikacji werbalnej i niewerbalnej i jej znaczenie w relacjach interpersonalnych; przyjmuje odpowiedzialność za manifestowane reakcje, wypowiedzane i pisane słowa;
- 6) kształtuje i wyraża postawy asertywne, gdy nie może lub nie powinien czegoś wykonać stara się odmawiać tak, by nie ranić drugiego;
- 7) bierze udział w życiu społecznym przez: wolontariat, stowarzyszenia, grupy nieformalne i aktywność indywidualną; ujawnia wrażliwość na osoby potrzebujące pomocy i zna konkretne sposoby jej udzielania;
- 8) świadomie i odpowiedzialnie korzysta ze środków społecznego przekazu, w tym z internetu, dokonując wyboru określonych treści i limitując czas im poświęcany;
- 9) jest odpowiedzialny za własny rozwój i samowychowanie.

Warunki i sposób realizacji

Do zadań szkoły w zakresie realizacji wychowania do życia w rodzinie należy w szczególności:

- 1) wspieranie wychowawczej roli rodziny;
- 2) współpraca z rodzicami w zakresie prawidłowych relacji między nimi a dzieckiem;
- 3) wskazanie norm życia społecznego, pomoc w interioryzacji i ich wspólne przestrzeganie;
- 4) pomoc we właściwym przeżywaniu okresu dojrzewania;
- 5) wzmacnianie procesu identyfikacji z własną płcią; docenianie komplementarności płciowej i współdziałania;
- 6) wspieranie rozwoju moralnego i kształtowania hierarchii wartości;
- 7) promowanie integralnej wizji seksualności człowieka; ukazanie jedności pomiędzy aktywnością seksualną, miłością i odpowiedzialnością;
- 8) wskazywanie na prawo do życia od poczęcia do naturalnej śmierci, potrzebę przygotowania do macierzyństwa i ojcostwa oraz towarzyszenia w chorobie i umieraniu;
- 9) tworzenie klimatu dla koleżeństwa, przyjaźni oraz szacunku dla człowieka;
- 10) pomoc w poszukiwaniu odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne;
- 11) informowanie o możliwościach pomocy – system poradnictwa dla dzieci i młodzieży;
- 12) ukazywanie potrzeby odpowiedzialności w korzystaniu ze środków społecznego przekazu (w tym internetu) w zakresie doboru treści, krytycznej oceny formy przekazu oraz poświęconego czasu;
- 13) pomoc w rozpoznawaniu i rozwijaniu zdolności, w odkrywaniu możliwych dróg realizacji osobowej i zawodowej wychowanka, przygotowywanie do odpowiedzialnego pełnienia zadań na każdej z nich.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu *wychowanie do życia w rodzinie*

Ministerstwo Edukacji Narodowej Departament Podręczników, Programów i Innowacji⁴

Ogólne założenia zmian

Reforma oświaty uwzględniająca aspekt wychowawczy szkoły i przywracająca wcześniej-szy podział etapów nauczania – poprzez eliminację gimnazjów – stanowi okazję do opracowania nowej podstawy programowej wychowania do życia w rodzinie (WDŻ). Akty prawne, na których opiera się realizacja tychże zajęć w programie szkolnym, to przede wszystkim *Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r.*, a zwłaszcza art. 4.1 (Dz.U. z 1993 r. nr 17, poz.78, z późn. zm.) Zgodnie z tym artykułem do programów nauczania szkolnego wprowadzono wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia poczętego oraz metodach i środkach świadomej prokreacji.

Drugi dokument stanowiący uprawomocnienie praktycznej realizacji zajęć to *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego* (Dz.U. z 1999 r. nr 67, poz. 756 z późn. zm.) Analiza tych aktów prawnych, począwszy od pierwszego po aktualne z 2017 r., umożliwiła dostrzeżenie ciągłości konkretnych zapisów szczegółowych oraz zmian w ich obrębie.

W procesie opracowywania nowej podstawy programowej uwzględniono również dane z polskich i zagranicznych badań nad rezultatami dotychczasowych programów edukacyjnych w zakresie wychowania seksualnego młodego pokolenia⁵. Poddano szczegółowej analizie wyniki szerokiej debaty społecznej, zwłaszcza napływające do ministerstwa uwagi i postulaty odnośnie realizacji wychowania do życia w rodzinie. Wykorzystano zgromadzoną przez ekspertów wiedzę pochodzącą z różnych dyscyplin nauk o rodzinie.

⁴ W komentarzu wykorzystano m.in. materiał opracowany przez prof. Urszulę Dudziak oraz zapisy podstawy programowej do przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie.

⁵ Zob. McDowell J., (2002), *Mity edukacji seksualnej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza "Vocatio"; Dudziak U., (2009), *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin: Wydawnictwo KUL; Urban K., (2009), *Edukacja seksualna ABC*, „Wychowawca” 2009 nr 4, s. 10–13; Grzelak S., (2002), *Skutki wychowania w dziedzinie seksualności na świecie*, „Wychowawca” 2002 nr 3 (111), s. 8–10; Tenże, (2006), *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*, Warszawa: Scholar; Tenże (red.), (2015), *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży. Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa: ORE; Czarnik S., (2012), *Uczniowie o wychowaniu do życia w rodzinie. Raport z badań w krakowskich gimnazjach*, „Wychowawca” 2012 nr 9, s. 25–31; Tenże, (2014), *Wychowanie do życia w rodzinie w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Wyniki badania uczniów liceów i techników w Krakowie i Białymstoku*, „Wychowawca” 2014 nr 10, s. 18–24; Instytut Badań Edukacyjnych, (2015), *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastoletków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności. Raport z badania*, Warszawa: IBE, dostępny online: <http://www.ibe.edu.pl/images/materialy/IBE-raport-EKD.pdf> [dostęp: 31 stycznia 2017 r.]

Istotnym założeniem nowej podstawy programowej było zwrócenie uwagi na indywidualną i społeczną wartość rodziny, pełnione przez nią funkcje, a także możliwość wspierania ich realizacji przez szkołę włączającą się w politykę państwa zakładającą odbudowywanie oraz wzmacnianie roli tego pierwszego⁶ i najlepszego środowiska wychowawczego⁷. Poprzez przekazywanie wiedzy, formowanie postaw i kształtowanie umiejętności szkoła służy przygotowaniu ucznia do założenia rodziny, co stanowi zadanie o wyjątkowym znaczeniu. Potwierdza to *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Dz.U. z dnia 11 stycznia 2017 r. poz. 59): „Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich (...) System oświaty zapewnia w szczególności realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju; wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny; wychowanie rozumiane jako wspieranie dziecka w rozwoju ku pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej, wzmacniane i uzupełniane przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży (...)”. Istotną formą realizacji wskazanych zadań szkoły są zajęcia wychowania do życia w rodzinie. Jest to jedyny przedmiot szkolny tak silnie uwarunkowany prawnie.

Ma on również głębokie podstawy filozoficzne, uzasadniające znaczenie i wartość rodziny: „Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może on się odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, można więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjsciu na świat oraz we wchodzeniu w świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży na całym życiu. (...) człowiek wychodzi z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie. Ale nawet kiedy wybiera życie w samotności — to i tutaj rodzina pozostaje wciąż jak gdyby jego egzystencjalnym horyzontem jako ta podstawowa wspólnota, na której opiera się całe życie społeczne człowieka w różnych wymiarach aż do najzwyklejszych”⁸.

W odróżnieniu od innych przedmiotów szkolnych specyfika zajęć WDŻ polega na tym, że są one prowadzone w szkołach obligatoryjnie (za wprowadzenie i realizację zajęć odpowiedzialny jest dyrektor szkoły), natomiast nie są obowiązkowe dla ucznia. Dobrowolność udziału w lekcjach wychowania do życia w rodzinie wynika z respektowania praw rodziców jako pierwszych i najważniejszych wychowawców swoich dzieci oraz jest konsekwencją funkcjonującego w Polsce porządku konstytucyjnego, który gwarantuje rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami — o czym mowa w art. 48 ust. 1 oraz art. 53 ust. 3 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia*

⁶ Ostrowska K., Dobrzyńska J. z zespołem (oprac.), (2001), *Ministerstwo Edukacji Narodowej o wychowaniu do życia w rodzinie*, „Biblioteczka Reformy” nr 31, Warszawa: MEN; *Karta Praw Rodziny* nr 5. „L'Osse-rvatore Romano” 1983 nr 10 (wersja polska — październik 1983), dostępna online: http://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/karta.htm [dostęp: 20 marca 2017 r.]

⁷ Adamski F., (2004), *Rodzina*, [w:] Ostrowska K. (red.), (2004), *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*, Kraków: Rubikon, s. 104–105.

⁸ Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny z 2 lutego 1994 r.*, [w:] Jan Paweł II, (2006), *Dzieła zebrane*, t. III, Kraków: Wydawnictwo M, s. 358–400.

1997 roku (Dz.U. z 1997 r., nr 78 poz. 483). Nadrzędną pozycję rodziców uwzględniają również dokumenty międzynarodowe, m.in. art. 26 ust. 3, *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* podkreśla, że rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które oferowane jest ich dzieciom.

Minister Edukacji Narodowej gwarantuje rodzicom respektowanie ich prawa, umieszczając w *Rozporządzeniu z dnia 10 sierpnia 2009 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego* (Dz.U. z 2009 r. nr 131, poz. 1079) następujący zapis: „Uczeń niepełnoletni nie bierze udziału w zajęciach, jeżeli jego rodzice (prawni opiekunowie) zgłoszą dyrektorowi szkoły w formie pisemnej rezygnację z udziału ucznia w zajęciach. Natomiast uczeń pełnoletni może sam zgłosić tę rezygnację”. Powyższe uwarunkowania prawne wskazują, że nauczyciele i wychowawcy mogą i powinni jedynie wspierać rodzinę w jej zadaniach wychowawczych, również w wychowaniu seksualnym. Często bywa tak, że rodzice nie potrafią lub nie chcą rozmawiać z dziećmi na temat seksualności i chętnie to zadanie powierzają szkole. Nauczyciel wychowania do życia w rodzinie, działając w imieniu rodziców, towarzyszy uczniom w drodze do dorosłości. Jego rola jest nieodzowna szczególnie wtedy, gdy rodzina nie może skutecznie wychowywać sama (np. gdy jest to rodzina dysfunkcyjna, niewydolna lub jej brak).

Wychowanie do życia w rodzinie to zajęcia szczególne, które od nauczyciela wymagają również spotkania się z rodzicami. Za organizację tych spotkań bierze odpowiedzialność dyrektor szkoły – zgodnie z § 5 ust. 1 i 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego* (Dz.U. z 1999 r. nr 67, poz.756).

Nauczyciel przedstawia rodzicom do akceptacji program nauczania, podręcznik i pomoce dydaktyczne. Jeżeli prowadzący zajęcia jest otwarty na współpracę z rodzicami, najczęściej zyskuje ich aprobatę. Cel bowiem jest wspólny: pomóc młodemu człowiekowi w harmonijnym rozwoju i przygotowaniu do uczestnictwa w rodzinie obecnej i tej, którą kiedyś prawdopodobnie założy. Wskazując na rolę przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie, należy zauważyć, że:

- Treści podstawy programowej WDŻ wpisują się w program wychowawczo-profilaktyczny każdej szkoły.
- W ramach realizowanych zajęć wychowania do życia w rodzinie w Polsce seksualność ujmuje się w sposób integralny, czyli uwzględniający zarówno sferę biologiczną, fizyczną, jak również sfery: psychiczną, emocjonalną, społeczną i duchową, czyli opartą na wartościach. Takie ujęcie daje szansę na właściwy i pełny rozwój młodego człowieka.
- Treści podstawy programowej ukazują seksualność człowieka w kontekście miłości i rodziny.

Profesor Krystyna Ostrowska – mająca znaczny wkład w koncepcję i sposób realizacji wychowania do życia w rodzinie od początku jego wprowadzania do polskich szkół – zwróciła uwagę, że celem programu zajęć jest nie tylko „przekazywanie wiedzy i umiejętności”, ale także „stymulowanie rozwoju w wymiarze psychicznym, społecznym i moralno-duchowym”⁹. Program zajęć, jak zauważa, „powinien obejmować wiedzę dotyczącą biologii, psychiki, zachowań społecznych i religii, jako czterech rzeczywistości tworzących byt człowieka. Ich wzajemna integracja zapewnia harmonijną ludzką egzystencję i pozwala na uniknięcie wielu zachowań świadczących o nieprzystosowaniu społecznym i psychicznym”¹⁰.

Uznano, że treści podstawy programowej powinny odzwierciedlać wartości, które Jan Paweł II nazwał „duchowym fundamentem Europy”, zbieżne z uznawanymi powszechnie wartościami humanistycznymi¹¹, takie jak:

- godność osoby;
- świętość życia ludzkiego;
- centralna rola rodziny opartej na małżeństwie;
- znaczenie wykształcenia;
- wolność myśli, słowa;
- wolność głoszenia własnych poglądów;
- wolność wyznawania religii;
- ochrona prawna jednostek i grup;
- współpraca wszystkich na rzecz wspólnego dobra;
- praca pojmowana jako dobro osobiste i społeczne;
- władza polityczna pojmowana jako służba, podporządkowana prawu i rozumowi, a ograniczona przez prawa osoby i narodów¹².

W procesie opracowywania podstawy programowej WDŻ uwzględniono także realizację postulatów i wnioski z debaty oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej na temat wychowawczej roli szkoły, m.in.:

- wspieranie przez szkołę rodziców w wychowaniu uczniów;
- włączenie systemu wychowawczego szkoły w zakres treści podstawy programowej kształcenia ogólnego;
- włączenie do podstaw programowych kompetencji społecznych, emocjonalnych, rozwijania ich w relacjach społecznych oraz docenienia roli i pracy nauczyciela,
- uczenie empatii i stawianie granic uczniom, wychowankom;
- włączenie edukacji prozdrowotnej w treści wychowawcze;
- wychowanie od najmłodszych lat do empatii, samoświadomości, tożsamości; wspieranie uczniów w udzielaniu sobie samym odpowiedzi na pytania – kim jestem, kim chcę być;
- uznanie, że jednym z podstawowych zadań wychowawczych szkoły powinno być wychowanie do życia wspólnotowego.

⁹ Ostrowska K., (2001), *Wychowanie do życia w rodzinie – ścieżka edukacyjna w szkole*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 2001, V, suplement I do nr 4, s. 197–206.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, dostępna online:

http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/dok_powszechna_deklaracja.php [dostęp: 20 marca 2017 r.]

¹² Jan Paweł II (2002), *Przesłanie papieskie do uczestników Europejskiego Kongresu Naukowego nt. „Ku konstytucji europejskiej?”*, „L'Osservatore Romano” 2002 nr 10–11.

Porównanie dotychczasowej i nowej podstawy programowej oraz uzasadnienie zmian

Przedmiot wychowanie do życia w rodzinie funkcjonuje w polskiej szkole od wielu lat. Zawarta w podstawie programowej wiedza natury biologicznej jest zintegrowana z wiedzą psychologiczną i obudowana aksjologią. Nowa podstawa programowa wychowania do życia w rodzinie, tak jak i innych przedmiotów, sformułowana jest w **języku wymagań**:

- główne kierunki oraz cele kształcenia zapisano jako **wymagania ogólne**,
- treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów zapisano jako **wymagania szczegółowe** (przedstawione w języku efektów uczenia się).

Podstawa programowa WDŻ została podzielona na 6 działów tematycznych (czego nie zawierała poprzednia podstawa programowa):

1. *Rodzina*
2. *Dojrzewanie*
3. *Seksualność człowieka*
4. *Życie jako fundamentalna wartość*
5. *Płodność*
6. *Postawy*

W podstawie programowej seksualność powiązana jest ze wszystkimi wymiarami osoby: fizycznym, emocjonalnym, intelektualnym, społecznym i duchowym. Zakres tematyczny pozostaje w zasadzie analogiczny do poprzedniej podstawy, ponieważ jej wartość i skuteczność została potwierdzona badaniami¹³. Większość uczniów pozytywnie oceniła zajęcia WDŻ; wśród ankietowanych 18-latków uczęszczających do szkół ponadpodstawowych wskaźnik ten stanowił 71%¹⁴.

Nowe treści podstawy jeszcze bardziej akcentują holistyczność wychowania do życia w rodzinie i zgodnie z wyrażoną przez uczniów potrzebą eksponują aspekty psychologiczne: wzajemne relacje międzyludzkie, komunikację interpersonalną, przyjmowane postawy, sposoby postępowania w sytuacji stresu, presji grupy, różnych zdarzeń życia rodzinnego itp. Uzupełnienia wynikają szczególnie z potrzeb zmieniającej się rzeczywistości, współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych, wskazań środowisk wychowawczych.

W zamierzeniu twórców nowa podstawa programowa ma układ spiralny. Daje poprzez to możliwość dostosowania treści do: potrzeb rozwojowych uczniów, potrzeb środowiskowych, diagnozy wychowawczo-profilaktycznej szkoły, wskazań rodziców. Spiralny układ

¹³ Grzelak S. (red.), (2015), *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży. Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa: ORE; Czarnik S., (2012), *Uczniowie o wychowaniu do życia w rodzinie. Raport z badań w krakowskich gimnazjach*, „Wychowawca” 2012 nr 9, s. 25–31; Tenże, (2014), *Wychowanie do życia w rodzinie w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Wyniki badania uczniów liceów i techników w Krakowie i Białymstoku*, „Wychowawca” 2014 nr 10, s. 18–24; Instytut Badań Edukacyjnych, (2015), *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastolatków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności. Raport z badania*, dostępny online:

<http://www.ibe.edu.pl/images/materialy/IBE-raport-EKD.pdf> [dostęp: 31 stycznia 2017 r.]

¹⁴ Bulkowski K., Fedorowicz M., Grajkowski W. i inni, (2015), *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastolatków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności. Raport z badania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 43.

pozwała na powrót do wcześniej poznanych zagadnień, umożliwiając poszerzanie i uzupełnianie wiedzy na dany temat.

Pierwszą z treści programowych dodanych w dziale *Rodzina* jest dojrzałość do małżeństwa i założenia rodziny – zawierająca w sobie: kryteria wyboru współmałżonka, motywy zawierania małżeństwa oraz czynniki warunkujące trwałość i powodzenie relacji małżeńskiej i rodzinnej. Uzupełnienie to wynika z faktu, że fundamentem rodziny jest małżeństwo, a jego zawarcie wymaga przygotowania.

Pogłębienie wiedzy oraz kształtowanie postaw prospołecznych i prorodzinnych zapewnia realizacja kolejnych treści w obrębie tego działu:

- Rodzina w społeczeństwie;
- Struktury rodzin (wielodzietne, niepełne, zrekonstruowane);
- Komunikowanie uczuć, budowanie relacji;
- Okazywanie szacunku i wdzięczności rodzeństwu, rodzicom, dziadkom;
- Odpowiedzialność za atmosferę w rodzinie: rocznice, imieniny, Dzień Matki, Ojca, Babci, Dziadka, codzienna uprzejmość.

Dla osobowej formacji nieodzowne jest podjęcie treści, takich jak:

- Wychowanie do miłości, prawdy, uczciwości, wychowanie patriotyczne, religijne, moralne;
- Rola rodziny w przekazywaniu wiedzy (o życiu, człowieku, świecie, relacjach międzyludzkich), kształtowaniu postaw, ćwiczeniu umiejętności, tworzeniu hierarchii wartości, uczeniu norm i zgodnych z nimi zachowań; *savoir vivre*.

Orientację w zastanej rzeczywistości umożliwia młodemu człowiekowi poznanie związków pomiędzy rodziną a społeczeństwem. Rodzina poprzez realizację funkcji prokreacyjnej przysparza społeczeństwu nowych członków. Sama też może liczyć na wsparcie społeczne, zwłaszcza w takich sytuacjach, jak: choroby, uzależnienia, ubóstwo, bezrobocie, zachowania ryzykowne, problemy pedagogiczne, psychologiczne, prawne.

W związku z tym, że w klasie IV w ramach zajęć przyrodniczych omawiane są anatomia i fizjologia poszczególnych układów ludzkiego organizmu, w podstawie programowej WDŻ znajduje się miejsce na uzupełnienie tych wiadomości o zagadnienia psychospołeczne. W dziale *Dojrzewanie*, oprócz treści zawartych w dotychczasowej podstawie, wskazano konieczność przyswojenia przez uczniów takich zagadnień, jak:

- Kryteria dojrzałości biologicznej, psychicznej, społecznej;
- Relacje międzyosobowe: podział obowiązków, autorytety;
- Profilaktyka i przeciwdziałanie zagrożeniom okresu dojrzewania: uzależnienia chemiczne i behawioralne, presja seksualna, pornografia, cyberseks, prostytutka nieletnich.

Warto na zajęciach WDŻ wziąć pod uwagę także treści, które nie zostały uwzględnione w podstawie programowej, takie jak:

- Bio-psycho-społeczne uwarunkowania seksualności;
- Tożsamość płciowa, seksualna; orientacja seksualna; role płciowe;
- Fazy rozwoju psychoseksualnego oraz dojrzałość i niedojrzałość psychoseksualna.

Dział *Seksualność człowieka*, oprócz obecnych w poprzedniej podstawie kwestii asertywności i ochrony intymności, zawiera pojęcia: męskość, kobiecość, komplementarność, miłość, wartość, małżeństwo, rodzicielstwo, odpowiedzialność, integracja seksualna – których jednoznaczne rozumienie ułatwia wzajemną komunikację i współdziałanie oraz budowanie trwałych szczęśliwych więzi. W dziale tym znajdują się treści przydatne uczniom w kształtowaniu zarówno siebie, jak i udanych odniesień międzyludzkich, w wychowaniu prorodzinnym, w staraniach o dobro rodziny, w przyjęciu odpowiedzialności seksualnej i prokreacyjnej, dostrzeganiu wartości, jaką stanowi ludzka seksualność oraz podejmowaniu przyszłej troski o trwałość małżeństwa.

Wskazanie dwóch zasadniczych celów ludzkiej seksualności, za które należy uznać wyrażanie miłości i przekazywanie życia, skłania do szerszej prezentacji życia jako wartości oraz przedstawienia zagadnień związanych z płodnością i formowania pozytywnych postaw wobec człowieka, małżeństwa, rodziny. Troska o życie wymaga odpowiedzialnych decyzji prokreacyjnych, przygotowania do rodzicielstwa, opieki prekoncepcyjnej, prenatalnej i postnatalnej wobec dziecka od początku jego istnienia, ale także do pomocy świadczonej osobom chorym, niepełnosprawnym, umierającym i przeżywającym żałobę. To swoiste kontinuum obrazuje wiele aspektów życia rodzinnego zbudowanego z historii życia, zachowań i relacji wszystkich członków rodziny.

Realizacja działu *Płodność* służy uświadomieniu uczniom faktu, że jest ona sprawą wspólną, wymagającą odpowiedzialności zarówno kobiety, jak i mężczyzny.

Kolejne treści tego działu to:

- Fizjologia płodności i jej neurohormonalne uwarunkowania;
- Metody rozpoznawania płodności;
- Antykoncepcja a naturalne planowanie rodziny, zapłodnienie *in vitro* a nanotechnologia;
- Problem niepłodności, rodzaje, przyczyny, skutki, profilaktyka i leczenie;
- Adopcja i rodzina zastępcza;
- Sytuacja rodzin doświadczających śmierci dziecka przed narodzeniem;
- Przyjęcie dziecka niepełnosprawnego;
- Rola i zadania szkół rodzenia, naturalne karmienie.

Są to zagadnienia dotyczące życia małżeńskiego, a wiedza z nimi związana pomoże w przyjmowaniu przez uczniów odpowiedzialnych postaw, ułatwi im adekwatne postępowanie w przyszłości, radzenie sobie z trudnymi sytuacjami, prawidłowe realizowanie czekających na nich zadań, pozytywne odniesienia do własnych rodziców i innych rodzin doświadczających radości i smutków codziennego życia.

Życie zarówno w rodzinie pochodzenia, jak i tej zakładanej w dorosłości, a także życie w „rodzinie rodzin”, jaką jest społeczeństwo, wiąże się z przyjmowaniem rozlicznych postaw. O nich to pisali ankietowani, uznając, że pierwszymi treściami kierowanymi do uczniów powinny być szacunek, zaufanie wierność, wartości rodzinne¹⁵. W dziale *Postawy* uwzględniono zatem następujące treści:

¹⁵ Bulkowski K., Fedorowicz M., Grajkowski W. i inni, (2015), *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastolatków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności. Raport z badania*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 68.

- Akceptacja norm chroniących życie małżeńskie i rodzinne oraz sprzeciw wobec nacisków skłaniających do ich łamania;
- Uznanie, że aktywność seksualna, jak każde zachowanie człowieka podlega odpowiedzialności moralnej;
- Komunikacja werbalna i niewerbalna, odpowiedzialność za manifestowane reakcje, wypowiedzane i pisane słowa;
- Znajomość i stosowanie zasad *savoir-vivre`u* w różnych sytuacjach społecznych;
- Udział w życiu społecznym przez: wolontariat, stowarzyszenia, grupy nieformalne i aktywność indywidualną;
- Wrażliwość na osoby potrzebujące pomocy i jej udzielanie.

W porównaniu z poprzednią podstawą, oprócz sugestii odpowiedzialnego korzystania ze środków społecznego przekazu, wyartykułowano także konieczność bezpiecznego korzystania z Internetu, jak również dokonywania wyboru określonych treści i limitowania czasu im poświęcanego. Z poprzedniej podstawy programowej zaczerpnięto bez zmian wskazówkę przyjęcia odpowiedzialności za własny rozwój i samowychowanie.

Organizacja zajęć wychowania do życia w rodzinie

Osobą prowadzącą zajęcia wychowania do życia w rodzinie może być nauczyciel posiadający przygotowanie pedagogiczne i ukończone studia z nauk o rodzinie lub, gdy jest nauczycielem innego przedmiotu, odbyte dodatkowe studia podyplomowe z zakresu wychowania do życia w rodzinie (osoby, które nabyły uprawnień do nauczania wychowania do życia w rodzinie podczas kursów kwalifikacyjnych, nadal będą mogły prowadzić te zajęcia). Nauczyciel WDŻ powinien wiedzieć, że lekcje wychowania do życia w rodzinie to wyjątkowe zajęcia, mające inny charakter niż lekcje pozostałych przedmiotów. Ich cel stanowi ukazywanie wartości, kształtowanie poglądów, formowanie postaw i konkretnych zachowań. Zgodnie z nazwą przedmiotu jego priorytetem jest aspekt wychowawczy – a nie tylko edukacyjny. Nauczyciele wychowania do życia w rodzinie, kierując się zasadą pomocniczości, realizują określone w *Prawie oświatowym* zadania szkoły; zaś podstawa programowa przedmiotu wpisuje się w program wychowawczo-profilaktyczny.

Zapisy *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 roku* potwierdzają powyższe stwierdzenie:

Art. 5: „Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia.

Art. 26. 1. Szkoły oraz placówki, o których mowa w art. 2 pkt 3–5, 7 i 8, realizują program wychowawczo-profilaktyczny obejmujący:

- 1) treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, oraz
- 2) treści i działania o charakterze profilaktycznym dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów, przygotowane w oparciu o przeprowadzoną diagnozę potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej, skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców”.

Zgodnie z antropologią personalistyczną, psychologią humanistyczną, pedagogiką i psychologią rozwojową, oraz familiologią i aksjologią, a także zasadami języka polskiego, w ramach wychowania do życia w rodzinie warto uwzględnić następujące wskazania:

- Ujmować człowieka integralnie, z uwzględnieniem wszystkich wymiarów jednocześnie;

- Uznać ludzkie prawo do życia od poczęcia do naturalnej śmierci;
- Przedstawiać człowieka i jego relacje z innymi osobowo. Właściwymi podstawami odniesień osobowych są: miłość, szacunek, kultura bycia (*savoir vivre*), troska o dobro indywidualne i wspólne;
- Eksponować wartość małżeństwa, odróżniając je od innych związków – w aspekcie prawnym, fizycznym, psychicznym, duchowym i społecznym;
- Wskazywać na korzyści społeczeństwa ze współżycia seksualnego małżonków, dających świadectwo miłości, wierności, nierozzerwalności, odpowiedzialności; dających społeczeństwu nowych członków – swoje dzieci; troszczących się o utrzymanie swoich dzieci, zapewniających im opiekę i właściwe (oparte na swym własnym świadectwie) wychowanie;
- Posługiwać się poprawną polszczyzną, w sposób jasny i zrozumiały; stosować, ale i wyjaśniać terminy naukowe. Wyrażać słowami i ich doborem szacunek do: człowieka, małżeństwa, rodziny;
- Doceniać osobową godność człowieka;
- Ukazywać normy chroniące małżeństwo i rodzinę, wskazywać na możliwość rozwoju moralnego człowieka i przedstawiać etapy tego rozwoju;
- **Przedstawiać metody planowania rodziny, uwzględniając ich zalety i wady;**
- Uczycь ekologii prokreacji, zasad odpowiedzialnego rodzicielstwa, fizjologii płodności i planowania dzietności w oparciu o jej rozpoznawanie. Informować o rodzajach, walorach i mankamentach (w tym skuteczności i skutkach stosowania) metod i środków świadomej prokreacji;
- Uczycь poprawnych definicji i podziałów metod:
 - » oddzielić metody rozpoznawania płodności znane jako naturalne planowanie rodziny (NPR) od antykoncepcji, środków poronnych, aborcji i sterylizacji;
 - » zdefiniować, że antykoncepcja (z łac. *anti* – przeciw, *conceptio* – poczęcie) to działanie przeciwko poczęciu za pomocą środków mechanicznych, chemicznych, hormonalnych i stosunku przerywanego *coitus interruptus*, natomiast środki przeciwwzagnieżdzeniowe to środki poronne, ponieważ, poczęcie dziecka następuje w jajowodzie, a nie w macicy;
 - » wytłumaczyć, że metoda Ogino-Knausa znana w Polsce jako kalendarzyk małżeński to metoda historyczna (lata 30. XX wieku) polegająca na obliczeniach zależnych od długości cyklu, natomiast obecnie stosowane metody NPR opierają się na obserwacji i interpretacji konkretnych objawów płodności;
 - » przekonać, że wskaźnik Pearl'a pozwala na pozytywną ocenę stosowania metod rozpoznawania płodności, które ponadto nie przynoszą negatywnych skutków ubocznych;
- Zwracać uwagę na normy, prawidłowości i wartości życia rodzinnego;
- Mieć świadomość, że ma się przed sobą dziecko/nastolatka i dostosowywać przekaz treści do jego wieku;
- Mieć świadomość istnienia odmiennej historii życia poszczególnych uczniów, odmienności doświadczeń i różnic rozwojowych.
- Pamiętać, że nie prowadzi się zajęć dla małżonków czy narzeczonych przygotowujących się do rozpoczęcia wspólnego życia;
- Dbać o podział lekcji na te realizowane z całą klasą (po 9 godzin) oraz godziny odrębne dla chłopców i dziewcząt (po 5 lekcji) – łącznie w ciągu roku 14 godzin dla ucznia;

- Zachować takt, delikatność, wrażliwość, poszanowanie intymności i godności człowieka;
- Przestrzegać kultury wypowiedzi swojej i uczniów. W problemach indywidualnych umożliwić osobistą rozmowę bez przedstawiania szczegółów na forum klasy.
- Przekazywać treści odpowiedzialnie, pamiętając o celach i skutkach, z troską o dobro człowieka i społeczeństwa oraz uwzględniając zasadę, że granicą wolności jednego człowieka jest wolność drugiego;
- Przewidywać możliwe reakcje uczniów jako następstwa swego nauczania; uwrażliwiać na dobro i krzywdę drugiego człowieka, uczyć empatii, inspirować do szerzenia dobra;
- Omawiać wielorakie walory przedmałżeńskiej powściągliwości seksualnej, wierności małżonków;
- Doceniać rolę i zadania rodziców, uczyć uczniów wdzięczności, szacunku i okazywania pomocy ludziom starszym, współpracować z rodzicami.
- Uwzględnić:
 - » Różne aspekty życia rodzinnego;
 - » Typologię związków – m.in. monogamiczne, monogamia seryjna;
 - » Różne aspekty miłości (model Sternberga¹⁶);
 - » Związki w fazach życia: „okres godowy”, „docieranie się”, ciąża, okres po porodzie, wiek średni, późny;
 - » Masturbacja i wiążące się z nią zagrożenia np. pornofilia, uzależnienie od seksu;
 - » Zaburzenia identyfikacji z płcią, transpłciowość, transseksualizm;
 - » Problemy wiążące się z seksualnością młodzieży np. lęki, kompleksy;
 - » Odrębność psychoseksualna płci;
 - » Czynniki ryzyka dla zdrowia seksualnego np. uzależnienia, siedzący styl życia, niewłaściwe odżywianie, nadwaga, pornografia jako fałszywy model relacji, choroby weneryczne;
 - » Podstawy udanego związku na podstawie analizy badań.

Realizacja wychowania do życia w rodzinie powinna być poprzedzona spotkaniem nauczyciela prowadzącego te zajęcia z rodzicami uczniów. Należy wówczas przedstawić siebie oraz posiadane kwalifikacje, podać pełną informację na temat celów i treści realizowanego programu, zaprezentować podręcznik, z którego nauczyciel planuje korzystać, ewentualną literaturę pomocniczą oraz metody i środki dydaktyczne. Celem tego spotkania jest uzyskanie aprobaty rodziców dla przedstawionego sposobu realizacji WDŻ. Udział uczniów w zajęciach nie jest bowiem obowiązkowy, nie wiąże się z wystawianiem ocen, nie wpływa na promocję do następnej klasy. Rodzice mogą w formie pisemnej odmówić wyrażenia zgody na uczestnictwo swych dzieci w tych zajęciach. Większość lekcji, wskazana w *Rozporządzeniu MEN*, powinna być realizowana z całą klasą uczniów, natomiast część z zachowaniem podziału na grupę chłopców i grupę dziewcząt.

Dla osiągnięcia celów dydaktyczno-wychowawczych wskazana jest współpraca dyrekcji szkoły, nauczyciela wychowania do życia w rodzinie, wychowawcy klasy, nauczycieli przedmiotów, których treści zbliżone są do treści realizowanych w ramach WDŻ, pedagoga

¹⁶ Na temat modelu miłości Roberta J. Sternberga zob.: <http://www.robjsternberg.com/love/> [dostęp: 22 marca 2017 r.]

szkolnego oraz osób pracujących w bibliotece szkolnej z rodzicami uczniów. Istotny jest również udział nauczycieli w programach doształcania i doskonalenia w zakresie wychowania do życia w rodzinie. W prowadzeniu lekcji należy wykorzystywać metody aktywizujące takie, jak np.: praca w grupach, drama, dyskusja, „gwiazda skojarzeń”, praca z tekstem lub filmem i dokonywanie recenzji, analiza, porównanie i wyciąganie wniosków na temat tego: jak jest? jak być powinno? co zrobić, by było tak, jak być powinno? a także uzupełnianie zdań niedokończonych, studium przypadku poznanego z publikacji prasowych, bądź radiowych lub telewizyjnych audycji, pisanie listu, język fotografii, rebusy, krzyżówki, testy, itp. Zastosowanie tych metod mogą uzupełniać pogadanka i mini wykład.

Dla uczniów szczególnie zainteresowanych tematyką rodzinną duże znaczenie będzie miała zachęta i pomoc w przygotowaniu do olimpiady wiedzy o rodzinie. Kontakt wychowawczy wiąże się nie tylko z aktywnością wychowawcy, ale i wychowanków. Młodzież uczestnicząca w zajęciach powinna podjąć refleksję nad tym, co dla życia osób, zawieranych małżeństw i zakładanych rodzin jest ważne, prawdziwe i dobre, powinna też udzielić sobie konkretnych odpowiedzi związanych z przyjęciem odpowiedzialności za kształt swojego życia. Istotne, aby osobiste trudne przeżycia, negatywne doświadczenia i porażki życiowe nie dominowały i nie rzutowały na ocenę diskutowanych postaw i wyborów. Także i nauczyciel powinien oddzielić własne trudności i rozczarowania od pozytywnego wzorca relacji międzyludzkich w sferze seksualnej. Jest to ważne, gdyż żaden inny program działań wychowawczych nie ma tak osobistego charakteru.

Przy realizacji zakresu podstawy programowej nauczyciel winien kierować się poniższymi zasadami zawartymi w „Biblioteczce Reformy” nr 31 MEN z 2001 roku. Mimo upływu lat nie straciły one bowiem na aktualności¹⁷.

Zasady, których stosowanie może i powinno wspierać wysiłek edukacyjny¹⁸:

Zasada 1.

Zajęcia edukacyjne wychowania do życia w rodzinie powinny być traktowane z całą powagą, jakiej wymaga praca z człowiekiem, któremu przysługuje godność, szacunek, wolność, miłość i troska, a jednocześnie z racji wieku potrzeba zrozumienia złożoności istoty ludzkiej w jej wymiarze biologicznym, psychicznym, społecznym i duchowym.

Zasada 2.

Uczeń jest członkiem rodziny, ma więc przeszłe i aktualne doświadczenia rodzinne, posiada pewną wiedzę o rodzinie, powstałą wyniku własnych doświadczeń oraz obserwacji innych. Tak więc rodzina, w której dziecko żyje, jest ze swej natury pierwszym w tym zakresie wychowawcą i nauczycielem. Jednocześnie rodzice mają niezbywalne prawo i obowiązek wychowywać swoje dzieci. Szkoła nie działa więc w próżni, ale musi uwzględniać przeszłe i aktualne doświadczenia dziecka.

Zasada 3.

Wychowanie do życia w rodzinie ma szeroki wymiar, gdyż rodzina jest tym miejscem, w którym dokonuje się transmisja kultury, tożsamości narodowej i rodowej, wartości

¹⁷ Ostrowska K., Dobrzyńska J. z zespołem (oprac.), (2001), *Ministerstwo Edukacji Narodowej o wychowaniu do życia w rodzinie*, „Biblioteczka Reformy” nr 31, Warszawa: MEN, s. 63–67.

¹⁸ Przedstawione zasady wychowania prorodzinnego wraz z omówieniem dostępne są na stronie internetowej: <http://www.wdz.edu.pl/index.php?s=wdz> [dostęp: 22 marca 2017 r.]

oraz norm – a więc jest to również wychowanie do przeżywania i urzeczywistniania więzi narodowej, społecznej, a nawet ogólnoludzkiej.

Zasada 4.

Rodzina wprowadza dzieci w rzeczywistość duchową, religijną, moralną, a zatem Wychowanie do życia w rodzinie nie może abstrahować od tożsamości religijnej uczniów, od ich rozwoju religijnego.

Zasada 5.

Wychowanie do życia w rodzinie opiera się zawsze na fundamencie wartości, które muszą być jasno werbalizowane i eksponowane. Przede wszystkim należy podkreślać takie wartości, jak: życie ludzkie, prawda, miłość, odpowiedzialność, wiara religijna, szacunek dla człowieka, szacunek dla pracy ludzkiej, wspólne działanie, wierność, solidarność w dobrym, rzetelność, zdrowie itp.

Zasada 6.

Nauczyciel prowadzący wychowanie do życia w rodzinie powinien być autentyczny, to znaczy pozostawać w zgodzie z samym sobą. Nie może uczyć i przekazywać wiedzy o wartościach oraz normach, których sam nie podziela i nie urzeczywistnia. Na ten postulat zwraca się obecnie coraz większą uwagę, argumentując, że nie można wychować człowieka wolnego, odpowiedzialnego, empatycznego, solidarnego z innymi, sprawiedliwego bez osobistego prezentowania takich postaw i zachowań przez nauczycieli oraz wychowawców.

Zasada 7.

Przekaz wiedzy, pomoc w zdobyciu umiejętności i działania mające na celu stymulowanie rozwoju osobowości powinny być dostosowane do wieku oraz poziomu rozwoju dzieci i młodzieży oraz warunków socjokulturowych środowisk, z których się wywodzą.

Zasada 8.

Rozwój osobowości w świetle współczesnych kierunków psychologicznych nie może być utożsamiany z rozwojem potrzeby seksualnej ani od niej wyłącznie uzależniony.

Zasada 9.

Nauczyciel prowadzący zajęcia wychowanie do życia w rodzinie powinien śledzić i wykorzystywać w swojej działalności aktualne osiągnięcia nauk o człowieku, jego zachowaniu oraz uwarunkowaniach.

Cele i efekty kształcenia

Założenia nowej podstawy programowej odzwierciedlają cele kształcenia i oczekiwane efekty. Należą do nich:

1. Ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka; wnoszenie pozytywnego wkładu w życie swojej rodziny.
2. Okazywanie szacunku innym ludziom, docenianie ich wysiłku i pracy, przyjęcie postawy szacunku wobec siebie.
3. Pomoc w przygotowaniu się do zrozumienia i akceptacji przemian okresu dojrzewania; pokonywanie trudności okresu dorastania.
4. Kształcenie umiejętności przyjęcia integralnej wizji osoby; wybór i urzeczywistnianie wartości służących osobowemu rozwojowi; kierowanie własnym rozwojem, podejmowanie wysiłku samowychowawczego zgodnie z uznawanymi normami i wartościami; poznawanie, analizowanie i wyrażanie uczuć; rozwiązywanie problemów.

5. Znajomość organizmu ludzkiego i zachodzących w nim zmian oraz akceptacja własnej płciowości; przyjęcie integralnej wizji ludzkiej seksualności; umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby.
6. Korzystanie ze środków przekazu w sposób selektywny, umożliwiający obronę przed ich destrukcyjnym oddziaływaniem.
7. Kształcenie umiejętności korzystania z systemu poradnictwa dla dzieci i młodzieży.

Z obserwacji nauczycieli¹⁹ wynika, że obecnie zarówno rozwój emocjonalny, jak i rozwój społeczny ucznia pozostaje w tyle za rozwojem fizycznym i intelektualnym. Zanikają relacje interpersonalne, do czego przyczyniać się może duża ilość czasu poświęcana przez młodych ludzi wirtualnym grom. Z tych powodów, wyodrębniona w treściach podstawy programowej nowa kategoria: „postawy” – uwzględniająca w rozwoju wychowanka i relacjach interpersonalnych aspekt psychospołeczny – ma tak wielkie znaczenie wychowawcze. Życie w rodzinie i społeczeństwie wymaga bowiem prawidłowych kontaktów, odniesień i więzi osobowych. Realizacja WDŻ przyczynia się do pozytywnej zmiany w zakresie afirmujących postaw społecznych. Szacunek i miłość do drugiego człowieka znaczą więcej niż tolerowanie jego zachowań. Miłość zaś, chociaż nierzadko stawia trudne wymagania, zawsze dąży do osobowego dobra każdego.

Prowadzone w szkole wychowanie prorodzinne daje też szansę na odwrócenie zjawiska nadmiernej dominacji kształcenia nad wychowaniem, pozwala w sposób holistyczny budować bogactwo osobowości człowieka i wzajemnej więzi międzyludzkiej. Narastające problemy demograficzne Polski, w tym niska dzietność społeczeństwa, mała wiedza na temat prenatalnego rozwoju człowieka i odpowiedzialności za nie to dodatkowe argumenty przemawiające na rzecz słuszności założeń podstawy programowej WDŻ. Skupienie uwagi na początkach ludzkiego życia i sposobach dbałości o nie, począwszy od okresu prekonceptyjnego i prenatalnego po postnatalny, miłość i autentyczna troska trwająca aż do śmierci, a nawet po niej oraz empatyczne współprzeżywanie żałoby stanowiąc będąc pozytywne efekty zajęć WDŻ zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym.

¹⁹ Dane z Podkarpackiego Centrum Edukacji Nauczycieli oraz uzyskane na podstawie wypowiedzi nauczycieli w ramach debaty społecznej. Zob. też o akceleracji i potrzebie harmonizowania rozwoju oraz integracji seksualnej: Fijałkowski W., (2001), *Ekologia Rodziny. Ekologiczna odnowa prokreacji*, Kraków: Rubikon; Obuchowska I., (1996), *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i nauczycieli*, Warszawa: WSiP; Taż, (2000), *Kochać i rozumieć*, cz. II, Poznań: Media Rodzina.

**Dobra
Szkoła**

www.reformaedukacji.men.gov.pl

www.ore.edu.pl